האם טוב לצרף עבודת פרנסה ללימוד תורה, או שזה לא מומלץ

ויכוח גדול יש בימינו בין שיטת החינוך של הישיבות הוַתיקות, לבין הישיבות בעלי שיטה "תורה עם דרך ארץ". הראשונים, שהם רובם של החרדים, טוענים שהרוצה לִגְדוֹל בתורה צריך להיות מסור בהחלטיות אך ורק ללימוד התורה, ולא לסטות לשום מטרה אחרת, אפילו לשם פרנסה. נקרא לזאת "שיטת ההסתגרות". אהבת תורה צריכה להיות כה מוחלטת עד שגם יסרבו לעסוק בשום צרכי הציבור, אפילו בעבודת "קירוב רחוקים". כסעיף לכך, מחנכים הם שישב האדם ב"כולל אברכים" שנים על שנים, כמה שרק יכול, ולא לקטע התקדמותו בידע התורני. "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי, לחזות בנועם ה' ולבקר היכלו" (תהלים כז, ד). רבים הם גדולי רבותינו שהדגישו תביעה זו שוב ושוב, משך הדורות האחרונים. [אמנם גם הם יודעים שאחרי עשר שנים או עשרים שנים ב"כולל אברכים" מצב פרנסת הבית יגרום לרובם לצאת לחפש עבודה להתפרנס בה].

לעומתם טוענים מתנגדיהם כי האדם צריך לשלב עצמו בחיי מעשה, וזה גם מה שחז"ל חינכו אותנו לעשות, נקרא לזה "שיטה של פתיחות". מצטטים הם מאמר המשנה: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" (אבות ב, א). וכך נהגו כל חז"ל, שכולם היו מתפרנסים מעמל כפיהם ולא היו מטילים עצמם על הציבור כמו עניים.[1]

מחלוקת זו בדעות מקורה גם בתלמוד, בין רבי ישמעאל שהתבסס על המקרא "ואספת דגנך" וטען "הַנְהֵג בהם מנהג דרך ארץ", ואין בזה חשש ביטול תורה; טען נגדו רשב"י: "אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה?" (ברכות לה,ב). ושם הכריעו בגמרא: "אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן [=הצליחו בחיים, ויש שעשו] כרבי שמעון בן יוחי **ולא** עלתה בידן. אמר להו רבא לרבנן: 'במטותא מינייכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא'" (שם). הרי לנו הכרעה ברורה של גדולי האמוראים לטובת המשלבים עבודת הפרנסה, עם הלימוד.

ידוע לכל שהרמב"ם צידד בעד העיסוק בפרנסה ביחד עם לימוד תורה כמה שעות ביום (ומשיגו הגדול, הראב"ד שתק לו, ומשמע שמסכים לדבריו), אבל רבינו "בית יוסף" (הל' תלמוד תורה פרק ג, הלכות י-יא) חלק עליו, וטען כי בימינו התורה הסתעפה לכל כך הרבה ספרים ודיעות, שאילו נהגנו כהדרכת הרמב"ם, תשתכח תורה ישראל. "עת לעשות לה', הפרו תורתך". [וכך גם פסק "משנה ברורה" (ביאור הלכה, סי' רלא) וכן הסכים הגדול שבמאמצי דברי הרמב"ם, הרב יוסף קאפח (הל' תלמוד תורה, סוף עמ' רפב). יש לנו להקיש לזה, כי מאותו הטעם שאם האדם יעזוב לימודו ולהתרכז בעניני פרנסה, גם ידיעת התורה תתמעט ותשתכח מישראל. "עת לעשות לה' הפרו תורתך" לכן בימינו אין לנהוג לפי דברי המשנה באבות, או כדברי הגמרא הנ"ל.

אבל האמת היא שבימינו בא נימוק נוסף כסיוע מדוע כן יש לשלב תורה עם דרך ארץ. כידוע מצבו רוחני של עמנו הידרדר מאד. רבים הם החילונים שאינם שומרים מצוות. כל שכן שאינם יודעים כלום ממה שכתוב בתורה. יש קיטוב בעם. הלומדים הסתגרו בישיבות, והגיעו לרמה נפלאה של ידיעת התורה והרחבתה. אבל המחיר להתרחקות זו, להתבדלות זו, היא שרוב העם מנותק מעבודת הקב"ה, ורובם

---

[1] ראו בספרו של הרב משה לייטר "בשולי גליוני" (הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' תקפז-תקצ) עשרות רבות של דוגמאות מהתלמוד. (הספר נמצא ב"אוצר החכמה").

כלל אינם פותחים שום ספר תורני. וחלק מהם אף רואים בהתבדלות זו של החרדים קיצוניות תמוהה, ומעשה של גאוה ובוז לשאר העם, ואין בזה כבוד שמים, כל שכן שהיא שדה פוריה לשנאה נגד הדת. הרבה מהציבור רואה בעין רעה את ההתרחקות של המתמידים בלימודים כניתוק מעניני כלל ישראל. אי לזאת, אלו בני תורה בעלי השיטה של "תורה עם דרך ארץ", שאחרי לימוד של כמה שנים טובות בישיבות יוצאים לשוק העבודה, אלו להיות מנהלי חשבונות, אלו להיות עורכי דין, אלו להיות סוחרים, אלו להיות פקידים וכו'. בזמן שהם מוכתרים בנימוסין ומדות דרך ארץ, ולפי חינוכם המוסרי מתרחקים ממחלוקת, ומדיבורי שקרים, ומתנהגים עם כולם בסבר פנים יפות, הרי אלו משפיעים יפה יפה על כל סביבתם. וסופו של דבר גם יצליחו להציל נפשות רבות מאד מרבבות אלפי ישראל.

על זה אני ממליץ דברי ר' יהושע בן חנניה, "יש דרך קצרה וארוכה, ויש דרך ארוכה וקצרה" (עירובין נג,ב). יש דרך שאתה רואה היַעד לפניך, והיא נראית דרך קצרה. אבל אחרי ירידות לכמה עמקים בדרך, האדם נתקל בשדה קוצים המונעים מַעֲבָר ברגל, והוא נזקק לחזור אל הדרך הארוכה ומקפת, ואחר זמן גם יגיע ליעד שלו. מה הנמשל? רוצים כולנו שעם ישראל כולו יחזור בתשובה, יחזור לראות הדר קיום המצוות, יחדול מדיעות כפרניות. הדרך הנהוגה היום, שהחרדים דואגים לשמור על קבוצתם, "על טהרת המחנה", לא תניב פרי טוב לכלל ישראל. והדרך המתונה יותר היא מוצלחת יותר לענין זה, ורואים בהרבה מקומות שהחילונים הושפעו מכך.

[ב] נימוק נוסף מציעים המקילים, הטוענים שבימינו יש לשלב "תורה עם דרך ארץ" כי יש מצוה גדולה לבנות את יישוב ארץ הקודש. ידוע כי רות הגיורת יצאה לגורן של בועז, בשעות הלילה. שואל החתם סופר (בחידושיו על סוכה לו,א) מפני מה בועז, ראש הסנהדרין, נותן מזמנו היקר לשמור על הגורן, ולא ילמד תורה באותו זמן? כלום אין לו עובדים שיעשו זאת במקומו? ועונה: "אלא שהעבודה בקרקע היא גופא מצוה, משום ישוב ארץ ישראל... וכאילו תאמר 'לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה'? הכי נמי לא יאמר 'לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. **<u>ואפשר אפילו שארי אומניות שיש בהם יישוב העולם, הכל בכלל מצוה</u>**" [עכ"ל]. ובכן כל שהאדם עוסק בישוב העולם, כדי לבסס ישוב עם ישראל בארץ ישראל, אין בזה חשש של ביטול תורה! [כמובן, מדובר בזה אם הוא גם קובע זמנים קבועים ללימוד תורה יום יום וכדברי שו"ע (או"ח סי' קנו). "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך"].

ונקח דוגמא לכך ממעשה יצחק אבינו, בפרשתנו פרשת תולדות. במדרש בראשית רבה (סד, ג) אמר לו הקב"ה: "שכון בארץ, עֲשֵׂה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב" [=נטיעת אילנות]. הרי שזו היא מצוה ממש. וכן מקרא מפורש: וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'" (בראשית כו, יב). וכמו בכל מצוה, "מצוה בו יותר משלוחו" יש להניח שבמקצת הפעולות עסק בזה יצחק בגופו, ולא רק מסר התפקיד לעבדיו. והנה כתב הרשב"ם על "ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כד,סג) לשון שיחים וצמיחה "לטעת אילנות ולראות עניני פועליו".

ומפורש באבות דר' נתן (נוסח ב, תחילת פרק לא) "אם היתה נטיעה בתוך ידך, ויאמרו לך 'הרי לך משיח [בא]', בא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקבילו".

*

אמנם בימינו נשתנה מצב הצניעות, וזה מסייע לשיטת המסתגרים. הרבה בנות בישראל נפלו קרבן ליצר הרע להתלבש בבגדים חשופים [או קרי: חצופים!]. מה שהיה ראוי שהאדם ישמור על כבוד האדם, ולא לשמש כאתגר ל"החפצה", לגרות באחרים. המצב נזנח בהרבה מקומות עבודה. הפילו רבים מהגברים במחשבות זימה, וגם היו מקרים של קשרים בלתי ראוים בין גברים ונשים העובדים באותו המקום. לכן גם אדם שלמד בהתמדה כמה שנים בישיבה, עליו לבחור מקום עבודה שם רובם גברים, ורק יש שם מעט נשים.

גם על זה נתנו חז"ל מה דעתם כדי להשמר. אמרו (עבודה זרה יז,ב) "מְזִמָּה תשמור עליך, תבונה תנצרך" (משלי ב, יא). כלומר, מלת "מזימה" נדרשת בשתי לשונות. "מזימה" היא מחשבה עמוקה, מחשבה התופשת כל תשומת לבו של האדם. וכן דרשו אות מ' כשימושית, מן הזימה היא תנצרך. "תבונה" להתבונן שוב ושוב למצוא מעמקים בתורתנו הקדושה. העוסקים בלימוד תורה בתשומת לב, היא תשמור לבל ייכשל האדם. בכל יום ויום, אחרי שובו של האדם מעבודתו הביתה, עליו להתמסר ללימוד בספרי קודש, אותם שמוצא בלבו חשק להתעמק בהם. ואז בהיותו דבוק ברעיונותיהם, אלו ימלאו מחשבותיו גם בשאר שעות היום. וכדברי הרמב"ם, בהלכה אחרונה של הלכות איסורי ביאה. וכדברי אבות דרבי נתן (תחילת פרק עשרים).

הבעיה נעוצה בצורת הלימוד הנהוגה בהישיבות, זה כבר קרוב לאלף שנים. חז"ל אמרו (קידושין ל,א) לְשַׁלֵּשׁ שנותינו, יום יום ללמוד מקרא, ללמוד משנה או הלכה למעשה, ולעסוק בעיון התורה, מחשבות עיוניות פורות. אבל מאז חורבן ביתנו עוסקים כולם אך ורק בעיון הגמרא בלבד, כאילו הוא הכוללת כל התחומים כולם. [ידעתי כי רבנו תם סבור כך, אבל כבר חלקו עליו רבים מהפוסקים, כמו שכתבתי במקום אחר. וגם אין זה פשוטו של מאמר חז"ל בסנהדרין כד,א, כמו שציין שם מהרש"א]. ולכן בהעדר התעניינות בכל שאר חלקי התורה, מקרא, מדרש, פסקי הלכות, מוסר, גם אדם שלמד בישיבות עיוני התלמוד, בצאתו לעולם אינו מורגל לעסוק בשאר חלקי התורה, וכביכול "אין לו שמירה".

גם הרב משה פיינשטיין (שו"ת חושן משפט [קמא] עמ' שכח), נשאל שאלה זו על ידי הממהרים ללכת למקום עבודתם בתחבורה ציבורית "ונתקלים" במראות האסורות. הוא פוסק: "מי שיודע שטבעו רע ויבוא מזה לידי קישוי אבר, אסור לו ללכת אז גם לעבודתו. אבל ח"ו לאדם להיות כן, דבא זה מן הבטלה, כדאיתא בכתובות (נט,ב) וצריך לעסוק בתורה ובמלאכה ולא יהיה כך" [עכ"ל]. כלומר האדם המורגל ללמוד בכל חייו דף יומי בגמרא, או משנה יומית, או הלכה יומית, וכן לומד תנ"ך יום יום, יהיו מחשבותיו דבוקות גם בשאר שעות היום במעיין הקודש, בנושאים המעניינים אותו, וזה יציל אותו מלסטות למראות אסורות. ועוד, בלבו יבזה את אותן הנשים הפוקרות הללו, שאין להן כבוד אנושי אלא נוהגות כחיות בר, שגם הן אינן לבושות. ובמחשבה זו של סלידה, יינצל מהמכשול.

אבל סוף כל סוף אין בידינו כלל לשנות ארחות הלימוד שבישיבות, שעוסקים אך ורק בעיון ולא בלימוד בקיאות בכל חלק התורה, ברצינות ובמשאבים של שעות רבות יום יום. ולכן הרבה שלומדים תורה בצעירותם, מתרשלים מהלימוד במרוצת השנים, כי הורגלו רק לעיוני התלמוד, ולא לגרוס בהתמדה בשאר חלקי תורה, מה שהיה מציל אותם, כי "המחובר לטהור, טהור".

הבאנו כאן שיקולים נכבדים גם לשיטת המקילים, כלומר [א] גם לטובת השפעת קדושה על עמנו, [ב] וגם למען בנין ארץ ישראל [ג] וגם לחיים נורמאליים, שעל האיש לפרנס את המשפחה, ולא האשה. להעמיס עליה עול השגת הפרנסה תעוות את חלקה בניהול הבית וחינוך הילדים. והבאנו כאן שיקולים נכבדים לטובת המסתגרים. גם מפני תועלת ראשית שלא תשכח חלילה תורה מישראל, וגם מפני הסכנות הרוחניות האורבות לנכנס לשוק עבודה בימינו, שהמצב פרוץ.

.

אבל באמת, יש לפנינו מחלוקת הפוסקים, הרמב"ם וסיעתו נגד החולקים עליהם. ונפטיר: אלו ואלו דברי אלוהים חיים. אין לאחד לבזות מי שהוא מהקבוצה השניה, כי גם להם יש על מי לסמוך. זה דומה למחלוקת בית הלל ובית שמאי, שלמרות שהיו חלוקים אלו מאלו בהרבה הלכות, נהגו חיבה וריעות אלו עם אלו. לקיים (זכריה ח,יט) "האמת והשלום אֱהָבוּ" (יבמות יד,ב). על כל פלג לכבד בני הקבוצה השניה, לא לבזותם ולא לדבר בגנותם. לקיים דברי ספר תהלים (קיט,סג) "חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודך".